

Tadqiqot UZ

**ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

**30 APREL
№27**

CONFERENCES.UZ

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 27-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
12 - ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
27-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-12**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
27-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-12**

ТОШКЕНТ-2021

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ СОҲАЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ

1. Akramova Gulizarxon Yorqinjon qizi “OMMAVIY MADANIYAT” – MA’NAVIYAT KUSHANDASI	8
2. Mamasidiqov Ibroxim Mamasodiq o’g’li SAN’AT VA UNING SHAKLLANISH TARIXI.....	10
3. Usmonaliyev Ikromjon Murodjon og’li YOG’OCH O’YMAKORLIK SAN’ATI TARIXIDAN	13
4. Mamasidiqova Dilnoza Mamasodiq qizi ANTIK SAN’AT VA MADANIYAT TARIXI.....	15
5. Halimov Ibrohim Alisherovich MUSTAQILLIK SHAROITIDA MILLIY QADRIYATLARIMIZ, URF-ODATLARIMIZNI TIKLANISHI.....	17
6. Yakubova Nafisa Odiljanovna O’QUVCHILARGA BADIY NAQSH ISHLASHDA SHAKILLARINING TAVSIFI USULINI O’RGATISH.....	18
7. Bazarbayeva Aynura Bakhtiyarovna FEATURES OF THE CULTURE OF THE KOREAN PEOPLE.....	20
8. И.Салимова МИЛЛАТЛАРАПО ТОТУВЛИК СИЁСАТИНИ МУСТАҲКАМЛАШДА МИЛЛИЙ МАДАНИЙ МАРКАЗЛАРНИНГ ЎРНИ.....	22
9. Йўлдошева Азиза Зокир қизи ДЕВОРЛАРГА БИТГАН ОЛТИН ХАЗИНА	24
10. Олимхўжа Исломович Каримов УРМА ЧОЛГУЛАР ИЖРОЧИЛИГИДА МИЛЛИЙ ВА МАҲАЛЛИЙ УСЛУБЛАР.....	28
11. Madrimov Bahram Xudoynazarovich MADANIYAT VA SAN’AT SOHALARIDA TA’LIM OLAYOTGAN TALABALARNI ESTETIK TARBIYALASHDA XORAZM DASTONLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI	30
12. Norova Shoirra Umrzoqovna MADANIYAT VA SAN’AT SOHASIDA TA’LIM OLAYOTGAN TALABALARDA AXLOQIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA XUSAYIN VOIZ KOSHIFIYNING USTOZ-SHOGIRD MUNOSABATLARI HAQIDA FIKRLARI.....	32
13. Джуҳонова Ноҳида Ҳаётжонова ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОСНИНГ ТУТГАН ЎРНИ.....	34
14. Rajabov Azamat Sharifovich “SHARQ MUTAFFAKKIRLARINING CHOLG’U SOZLARI RIVOJI VA TAKOMMILLASHUVIGA QO’SHGAN HISSALARI”.....	36
15. РажабовТўхтасин Ибодович ЎҚУВЧИЛАРГА ЎЗБЕК МИЛЛИЙ ФОЛЬКЛОР ҚЎШИҚЛАРИ ВОСИТАСИДА ЭСТЕТИК ТАРБИЯ БЕРИШ.....	39
16. Raxmatov Nurbek Erkinovich FORTEPIANO SOZINING KELIB CHIQISH TARIXI VA UNING MADANIYAT VA SAN’AT SOHASIDA O’QITILADIGAN FANLARDA TUTGAN O’RNI.....	41
17. Ruziyev Davron Yuldashevich MADANIYAT VA SAN’AT TA’LIMIDA O’QUVCHILAR JAMOASINI MUSIQIY-ESTETIK TARBIYALASHNING AYRIM MASALALARI	45
18. Ҳасанов Ҳалим Равшанович МАДАНИЯТ ВА САНЪАТИМИЗ РИВОЖИДА МУМТОЗ МУСИКА ЖАНРЛАРИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ	47

FORTEPIANO SOZINING KELIB CHIQUISH TARIXI VA UNING MADANIYAT VA SAN'AT SOHASIDA O'QITILADIGAN FANLARDA TUTGAN O'RNI

Raxmatov Nurbek Erkinovich,

Buxoro davlat universiteti San'atshunoslik fakulteti

Musiqa ta'limi kafedrası o'qituvchisi

Telefon: +998 90 710-64-46

nurbekrus@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada fortepiano cholg'usi tarixi va evolyusiyasi, klavishli cholg'u asboblari (klavesin) yaratilishi tarixi hamda ushbu ajoyib sozlarning yaratuvchisi Bartalmeo Kristafori haqida ma'lumotlar keltirilgan.

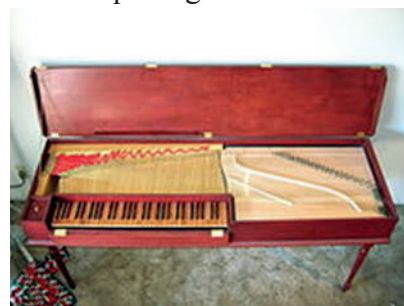
Kalit so'zlar: klavesin, fortepiano, klavish, klavikord, royal, pianino, diapazon, registr, oktava, subkontr, pedal.

Organ eng qadimgi cholg'u asboblardan biri hisoblanadi. Organ klavishlari keng bo'lgan va ular musht bilan bosilgan, ular XI asrda qo'llangan noqulay lukidon, katta pishanglar o'rniga kelgan. XVI asr boshida keng klavishlar o'rniga hozir ham qo'llanilayotgan va qulay bo'lgan ingichkarog'i bilan almashtirildi. Shu yul bilan organ klavishli cholg'u asbobi bo'lib qoldi.

Klavikord birinchi torli klavishli cholg'u asbobi hisoblanadi. U deyarli o'rta asrlarda paydo bo'lgan. Klavikord hozirgi fortepiano qurilmasiga o'xshash qurilmaga ega bo'lgan. Ammo uning ovozi nixoyatda yumshoq va past bo'lgan, uni ko'p sonli tomoshabinlar oldida chalib bo'lmas edi. Klavikord barokko davrining eng yoqimli va jarangli klavishli cholg'u asboblardan biri hisoblanadi. Klavikordda har bir klavish uchun bittadan tor bo'ladi, va bunday klavikord "bog'langan" deyiladi. Klavikord past ovozli asbob bo'lishiga qaramay kremento va diminuendo qila olgan.

Klavesin deb nomlangan boshqa klavishli asbob XV asrda Italiyada kashf etilgan. Klavesinlar bir yoki ikki (ba'zan uch) simli bo'lgan, klavish bosilganda qush patidan (mediatorga o'xshash) plektor torni chertishi bilan ovoz chiqarilgan. Klavesin torlari zamonaviy pianinodagi kabi klavishlarga parallel joylashgan. Konsert klavesini ovozi keskinroq, lekin uzun notalar cho'ziqroq jaranglashi uchun kompozitorlar bezaklar (melizm) qo'yanligi uchun nihoyatda past eshitilgan.

Klavesindan shuningdek dunyoviy qo'shiqlarda, kamer musiqasida va orkestrda raqamli bas partiyasini ijro etish paytida jo'rnavozlik uchun foydalanilgan. Klavesinlar asosan uy musiqasida foydalanishga mo'ljallanganligi uchun odatda ular juda bezatilgan va uy bezagi bo'lib xizmat kilgan.

Bartolomeo Kristofori

XVIII asr ostonasida kompozitor va musiqachilar ifodaviyligi bo'yicha skripkadan qolishmaydigan yangi klavishli asbobga ehtiyoj sezidilar. Ayniqsa momoqaldiraq guldirashi fortissimo, muloyim pianissimo va nozik dinamik o'tish qobiliyatiga ega bo'lgan keng qamrovli ovozli asbob zarur bo'lib qolgan edi. Medichi oilasi uchun musiqa asboblari ishlash bilan shug'ullanadigan italiyalik Bartolomeo Kristofori 1709 yili birinchi fortepianoni kashf etgan. U o'z kashfiyotini "gravicembalo col piano e forte" deb nomladi, bu "past va baland ovozda chalinuvchi klavishli asbob" degani edi. Bu nom qisqartirilib "forteplano" so'zi paydo bo'ladi. Keyinchalik Germaniyalik musiqa o'qituvchisi Kristofor Gotlib Shryoter (1717 y.) va fransuz Jan Marius (1716 y.) shunday asbob yasadilar.

Kristofori fortepianosining ovoz chiqarish qurilmasi klavish, namatli bolg'acha va bolg'achani qaytaruvchi maxsus uskunadan iborat bo'lgan. Bu fortepianoda dempferi ham, pedali ham bo'lmagan. Klavish bosilganda bolg'acha torga uriladi, u tebranadi, bu tebranish klavesin yoki klavikord tori tebranishiga o'xshamaydi. Qaytargich bolg'achani tor tebranishiga halaqit bermasligi uchun orqaga tortib oladi. Keyinchalik ikkilama repetitsiya kashf qilindi, bu bolg'achani yarim

tushirish imkonini beradi va trel ijrosiga va tez takrorlanadigan notalarni ijrosiga yordam beradi (hususdan, tremolo va boshqa melizmlar ijrosiga).

Fortepiano – torli – klavishli turga mansub klavishli musiqa asbobi. Pianino (torli vertikal joylashgan). Bu asbob nomi “forte” va “piano” italyancha soʻzlarni qoʻshilishidan kelib chiqqan, ular “baland” va “past” ovoz maʼnosini beradi.

Koʻpchilik royal bilan pianining farqiga bormaydi, bu asboblarning aslida nafaqat shakli, balki hajmi bilan ham farqlanadi. Bunda deka, tor va mexanik qism joylashuvida farq bor: royalda u gorizontal, pianinoda vertikal joylashgan. Musiqa sifati masalasida royal yahshiroq va pianino odatda “fortepiano” bir sinfiga mansublanadi.

Bu asboblarning hajmi haqida gapirilganda, pianino balandligiga koʻra uch turga boʻlinadi. Balandligi 120 sm dan kam boʻlgan asboblarning birinchi turga kiradi. Bunday pianinoni kichikroq xonaga ham joylashaveradi va u boshlovchi kichik yoshdagi musiqachilarga maʼqul, asbobdan musiqa maktabida oʻqiyotgan yoki mustaqil oʻrganayotgan foydalanadi. Ularning ogʻirligi 150 kg dan oshmaydi.

Ikkinchi turdagi pianino balandligi 150 santimetr boʻladi. Uning hajmi kattaroq boʻlib, yaxshiroq ovoz beradi. Bu pianino 400 kilogrammgacha ogʻirlikda boʻladi va baʼzilar konsert modeli hisoblanadi, yaʼni ulardan tinglovchilar oldida chiqish qilish mumkin.

Uchinchi toifaga mansub boʻlgan fortepianolar odatda ellik yildan ortiq umr koʻrgan boʻladi. Ular katta xonalarga oʻrnatiladi. Bu asbobning balandligi 1,5 metrdan balandroq, ogʻirligi bir yarim tonnadan ortiqroq boʻladi. Ovozi ham yaxshi jaranglaydi.

Asbobning har qanday uygʻun ovozini buzib qoʻyish mumkin. Bunga asbobga nisbatan notoʻgʻri munosabat, ortiqcha quruq yoki nam, issiq yoki sovuq sabab boʻlishi mumkin. Ehtiyotsiz tashilgan pianino ham buzilishi tabiiy.

Garchi fortepiano pesalari oʻn sakkizinchi asrning oʻttizinchi yillaridayoq yozila boshlangan boʻlsa, ular bu asr oxiriga kelib yanada ommalashdi. Bunga Mosartga oʻxshagan kompozitorlar yoʻl ochdi. Hozirgi paytda fortepianoning raqamli “avlodi” sintezatorlar ishlatilayapti.

Tor va pedallar fortepianoning ovozini chiqishiga va boshqa vazifaviy xususiyatlarga javob beruvchi asosiy elementlar hisoblanadi.

Fortepiano har qanday orkestrning bevosita qismi yoki mustaqil, yakka chalinadigan asbob oʻrganiladi va yaxshi xotira hamda eʼtibor talab qilinadi, shuning uchun bu asbob bolalikdan musiqa maktablarida oʻrgatilishi boshlanadi. Musiqa taʼlimining dastlabki bosqichi yetti yil atrofida davom etadi. Soʻngra taʼlimni musiqa kollejlari va OTMLarida davom ettiriladi.

Fortepianodan foydalanish davomida fortepianoni mahoratli mutaxassislariga sozlatib turishi zarur boʻladi. Shundagina fortepiano bir necha musiqachilar avlodiga xizmat qiladi.

Klavishli musiqa asboblari – richaglar tuzimi yordamida ovoz chiqaradigan va maʼlum tartibda joylashgan hamda asbob klaviaturasini tashkil etadigan klavish yordamida boshqariladi.

Shunday qilib klavishli musiqa asboblari dastlab Yevropada paydo boʻlib keyinchalik butun dunyoga tarqaldi. Bu cholgʻu asboblarni yasagan ustalarning nomlari esa manguga muhrlanib qoldi. Shu bilan birga bu cholgʻu asboblari yanada rivojlanishda davom etib, takomillashib bormoqda.

Fortepianodan foydalanish davomida fortepianoni mahoratli mutahassislariga sozlatib turishi zarur boʻladi. Shundagina fortepiano bir necha musiqachilar avlodiga xizmat qiladi. Bu cholgʻu asboblarni yasagan ustalarning nomlari esa manguga muhrlanib qoldi. Shu bilan birga bu cholgʻu asboblari yanada rivojlanishda davom etib, takomillashib bormoqda.

Fortepiano cholgʻu asbobi Oʻzbekistonga XIX asrda kirib kelgan. Hozirgi kunda keng ommaga tarqalib, musiqa taʼlim tizimiga zaruriy musiqa cholgʻu asbobi sifatida oʻquv dasturiga kiritilgan. Shu jumladan, Halq ijodiyoti fakultetining «Folklor etnografik jamoalariga rahbarlik», “Xalq ashula va raqs ansambllariga rahbarlik”, “Cholgʻu jamoalariga rahbarlik” va “Vokal jamoalariga rahbarlik” yoʻnalishlarida tahsil oluvchilariga fortepiano cholgʻu asbobini oʻquv dasturiga kiritilgani ham talaba yoshlarning musiqiy ilm salohiyatini oshirish va madaniy estetik saviyasini tiklashdek vazifalarni bajarishga xizmat qilib kelmoqda.

Xalq ijodiyoti yoʻnalishlarida musiqiy taʼlim oluvchi talabalar oʻz kasb mohiyatidan kelib chiqib xalq musiqa cholgʻulari, xalq ogʻzaki ijodi – lapar, ashula va raqslarni mukammal tarzda oʻrganish bilan birga Yevropa musiqa cholgʻu asbobi, yaʼni fortepianoni muntazam ravishda oʻzlashtirib kelmoqda. Oʻqituvchining vazifasi - bu cholgʻu asbobini texnik jihatdan oʻzlashtiribgina qolmay, oʻz oʻquv uslubiyotida bor bilim, malakasi va mahoratini ishga solgan holda talabani keng

musiqiy savodxonligini oshirish bilan birga, uning dunyoqarashini ya'ni, musiqiy tafakkurini kengaytirishi va madaniy – estetik saviyasini shakllantirishi zarur.

Fortepiano keng diapazonli klavishli, o'ziga xos murakkab cholg'u asbobi hisoblanadi. U ijrochidan tinimsiz mehnat va harakatni, yuksak musiqa savodxonligini va muntazam ravishda mashq va mashg'ulotlarni talab etadi.

Fortepiano fanidan mashg'ulot jarayoni yakka tartibda o'tkazilib, bu jarayon o'qituvchiga har bir talabaga individual yondashib, alohida uslubni qo'llash imkoniyatini beradi. Har bitta talabaning bazaviy tayyorgarligi, o'zlashtirish qobiliyati va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda o'qituvchi fortepiano asbobida ijodiy obraz yaratish jarayoniga kirishib ketadi. Bu ijodiy jarayonda ustoz shogirdiga dastur asosida dars beradi, musiqa asaridagi bajarilishi kerak bo'lgan vazifalardan tashqari talabalarni ijodiy fantaziyasini oshirib, musiqiy obrazni yaratish, bastakorning fikrini yoritish bilan birga talabaning musiqiy ongini shakllantirib, madaniy-estetik saviyasini rivojlanishiga imkon yaratib beradi. O'qituvchi bu jarayonda talabaning mashg'ulot davomida olgan bilim ko'nikmalari va ijrochilik mahoratini oshirish vazifalarini rivojlantirgan holda, olingan ma'lumot va ijrochilik mahorati uslubiyatini talabaga yuqori darajada yetkazib beribgina qolmay, dars jarayonidagi quyilgan aniq maqsad va vazifalarni bajarib, talaba-ijrochini muntazam ravishda professional-intellektual qobiliyatlarini shakllantirib va rivojlantirib borishi shart.

Musiqa asarini ijro etish va kuyning mazmun-mohiyatini ko'rsatib berish uchun ijrochilar har xil musiqa asboblaridan foydalanishi mumkin. Lekin ulardan farqli o'laroq fortepianoda bir muncha spesifik afzallik tomonlar mavjud. Ayni chog'da fortepiano cholg'u asbobi ijrochi- talabani mukammal yetuk musiqachi bo'lib yetishishiga katta hissa qo'shadi va bu davlat ta'lim tizimida o'z amaliy isbotini topgan. Fortepiano, royalni boshqa musiqiy asboblaridan farqi shundaki, u ko'p tembrli, ko'p ovoqli cholg'u asbobi hisoblanib, uni butun bir orkestr bilan taqqoslash mumkin. Ya'ni royal har xil murakkab musiqa tovushlari va musiqa kombinatsiyalarini o'zida birlashtirgan holda ifodalab berish mumkin. Bu musiqa asbobida xilma-xil janr va stildagi musiqa asarlarining (jumladan, vokal jo'rligida yoki boshqa cholg'u asbobi jo'rligida ijro etiladigan asarlar yoki katta partitura bo'ladimi) barchasini royal imkoniyatlaridan kelib chiqib ijro etish mumkin. Lekin fortepianoning talabalar musiqiy tarbiyasida va musiqa ta'lim jarayonidagi o'rni faqatgina shular bilan chegaralanib qolmaydi. Fortepiano uchun asarlar, fortepiano jo'rligida ijro etiladigan asarlar va fortepiano adabiy-badiiy merosi, barcha o'quv metodik qo'llanmalar, ijrochilarimizning musiqiy ma'naviyatini boyitib, ularning yetuk musiqachi bo'lib yetishishiga xizmat qiladi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, fortepiano cholg'u asbobi bo'yicha mashg'ulot jarayoni yakka tartibda o'tkazilib, bu jarayonda o'qituvchi individual tarzda, ya'ni har bitta talabaning qobiliyati, tayyorgarligi va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda amaliy mashg'ulot o'tkazadi. Bu mashg'ulot jarayoniga ijodiy yondoshgan holda berilgan musiqa asarlarining har biriga to'xtalib o'tib, uning janri, stili, texnik jihatlarini ko'rib chiqish bilan birga, bu asardagi bastakorning g'oyasi, ko'zlagan maqsadi va yaratmoqchi bo'lgan obrazi haqida chuqur to'xtalib o'tiladi. Musiqa obrazini yaratish, uning badiiy jihatini ko'rsatib berish jarayonida talaba bor bilim va ko'nikmalarini, musiqa tovushlarini eshita bilish qobiliyati, musiqa ritmlarini yodlab qolish qobiliyati va musiqa ongini ishga soladi. O'zi ijro etayotgan kuyini tinglab eshitgan holda, musiqaviy his-tuyg'u tasavvurlarini, fantaziyasini uyg'otib va kuyning ritmik jihatini va musiqaviy ongini rivojlantiradi. O'z ijrosini o'zi nazorat qilgan holda, ijobiy va salbiy tomonlarini ustoz yordamida aniqlab, madaniy va estetik did-saviyasini shakllantirib boraveradi. Musiqa asari obrazini yaratish va uning ijrosi bilan ko'rsatib berish jarayonida talaba fikrlaydi, o'z ijrosini o'zi tinglab, solishtirgan holda izlanadi va fortepianoda kerakli tovushlarni chiqaradi. Kuyni nafaqat texnik jihatdan, balki ijodiy tarafdin ham mukammal tarzda yetkazishga harakat qiladi. Bu jarayon albatta o'qituvchi nazorati ostida bajariladi. O'qituvchi talabaga to'g'ri yo'llanma va amaliy ko'rsatmalar berib, talabaning o'zi mustaqil ravishda izlanishiga ham imkon yaratib berishi lozim. Musiqa asarlarini tanlab talabaga dastur berish borasida o'qituvchi talabaning tayyorgarlik darajasiga va o'zlashtirish qobiliyatiga e'tibor qaratishi lozim.

Hayotimiz taraqqiyot tomon intilib borar ekan, yoshlarimizga keng imkoniyatlar ochilgan bir paytda ularni komil inson, yetuk mutaxassis bo'lib, shakllanishidagi ezgu ishlarni amalga oshirishga biz ustozlar o'z hissamizni qo'shib, bor kuchimizni ishga solishimiz lozim. O'qituvchi o'qitayotgan faniga talabani qiziqtirib, kerakli bilim va ko'nikmalarni berib borishdan tashqari, ularning ichki dunyosini boyitib, dunyoqarashini kengaytirib, madaniyati, estetik saviyasini oshirib, mukammal inson bo'lib shakllanishiga asos yaratishi lozim. Bu borada har bir o'qituvchi

o‘z uslubiy yo‘llanmasi bo‘yicha o‘qitish va o‘rgatish uslubini shakllantirib ish olib borishi kerak. Yakka tartibda o‘tkaziladigan fortepiano fani dars jarayonida o‘qituvchi va shogird ijodiy muloqotda bo‘lib, qo‘yilgan maqsad va vazifalarni bajaribgina qolmay, ularni bajarishda talabanning darsga faol qatnashishini nazorat qilib borishi kerak. Buning uchun o‘qituvchi doim o‘z ustida ishlashi va malakasini oshirib borishi lozim. O‘z madaniyati, bilim va malakasi, tafakkuri yuqori bo‘lgan va ishiga ijodiy yondoshgan o‘qituvchigina talabada ijobiy hislarni uyg‘ota olishi mumkin.